УДК 94(477)+069:739

Осташевська Юлія В'ячеславівна
завідувач відділу
пізньосередньовічної, ранньомодерної
та нової історії України,
Національний музей історії України
(Київ, Україна)
ostashevskaya@ukr.net

Ostashevska Yuliia
head of the department of late medieval,
early modern, and modern history of Ukraine
National Museum of Ukrainian History
(Kyiv, Ukraine)

КУХОЛЬ ЦЕХУ КОМИНЯРІВ МІСТА ЛЬВОВА ІЗ КОЛЕКЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО МУЗЕЮ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

A CUP OF CHIMNEY SWEEPERS' GUILD OF THE CITY OF LVIV FROM THE COLLECTION OF THE NATIONAL MUSEUM OF UKRAINIAN HISTORY

Анотація

У повідомленні розглядається історія експонату НМІУ, що раніше належав ремісничому об'єднанню коминярів міста Львова, а потім зберігався у львівському музеї. Окрему увагу приділено професії сажотруса та початкам формування пожежної служби.

Ключові слова: Національний музей історії України, цехова система, сажотруси, пожежна служба, Львів.

Summary

The article considers the history of the museum's exhibit which used to belong to chimney sweepers' guild of the city of Lviv and then kept in the Lviv museum. Particular attention is paid to chimney profession and to the beginning of the formation of the fire service.

Key words: National museum of Ukrainian History, guilds, chimney sweepers, fire service, Lviv.

У НМІУ зберігається кухоль цеху коминярів (від польськ. kominiar – сажотрус) міста Львова (Мт–116)[1], що датується першою третиною XIX ст. – часом, коли ремісничі цехи, а з ними – й магдебурзьке право, доживали свої останні роки. Це – масивний олов'яний кухоль (h – 18 см, d – 13,5 см) із ручкою та шарнірною кришкою, увінчаною литою фігуркою святого Флоріана у вбранні римського воїна (рис. 1). Вигравійоване на кришці гасло "Vivat es leben die Schornsteinfeger Gesellen!" ("Слава підмайстрам сажотрусів!") оточує зображення цехових символів: перехрещені мітла та драбина під стилізованою короною (рис. 2). Тіло кухля вкривають гравійовані написи, в яких згадуються імена та прізвища 8-ми сажотрусів-підмайстрів: "Adam Doczekat aus Lemberg als Alt Geselle / Peter Wispek aus Lemberg / Michael Marthe aus Lemberg / Simon Schmigelski aus Lemberg / Franc Majewski aus Lemberg / Johan Frantzek aus Lemberg / Andreas Lazienski aus Lemberg / Carolus Predy aus Lemberg als Yung Geselle / Lemberg den 6ten August 1837" ("Адам Дочекат зі Львова як старший підмайстер / Петер Віспек зі Львова / Міхаель Марте зі Львова / Симон Шмігельскі зі Львова / Франц Маєвскі зі Львова / Йоган Францек зі Львова / Андреас Лажєнскі зі Львова / Кароль Преди зі Львова як молодший підмайстер / Львів 6 серпня 1837") (рис. 3). Лише про одного з перерахованих вище людей вдалося знайти додаткову згадку. Це – Йоган Петер Віспек (також Wyspek, Wiasbek, Wisbek) (1807 – 06.12.1887), записаний до метричної книги за 1806–1900 рр. м. Городенка (нині – Івано-Франківська обл.)[2].

Згадані прізвища переважно польські, мова – німецька, адже з 1772 р., після першого поділу Речі

1 НМІУ. Інвентарна книга групи "Метал" ("Мт"). – Т. 1. – №№ 1–722.

2 Horodenka 1806–1900. Familybook Index / [Elektronic znyzasób]. – Tryb dostępu: http://www.galiziengermandescendants.org/Data/Daum_Surnames/Horodenka%20(Horodenka)1806-1900.htm (data wizyty: 26.03.2018). – Nazwa z ekranu.

Посполитої, Львів перебував у складі Австрійської імперії.

Окрім написів, зроблених, мабуть, одночасно з виготовленням кубка, є й пізніші (нерозбірливі слова, числа з дробами (26 / 5) та дати (1885, 1865, 1888)), що, ймовірно, позначають якісь знакові моменти у житті цеху львівських сажотрусів.

Взагалі, сажотрус – це давня професія, але збереглася вона й до наших днів. Ці люди слідкують за станом димоходів коминів, печей та різноманітних систем вентиляції.

Коминярі з'явилися одночасно з появою димарів (що змінили прості отвори у дахах) – приблизно у XIII–XIV ст. Їхніми незмінними атрибутами були циліндр, кепсель (чорна шапочка зі щільної тканини), гиря на мотузці, моток дроту, совок, щітка, кувалда (для прочищення сильно засмічених труб) (рис. 4). Циліндр мав кілька функцій: по-перше, в нього можна було скласти різні робочі дрібнички, по-друге, він захищав голову від падаючих уламків цегли.

Тривалий час димоходи чистили лише у багатих міських будинках, палацах, замках і монастирях. Ця послуга була недешевою, та й попит на коминярські послуги значно перевищував пропозицію. Тож сажотруси користувалися великою повагою, а їхня робота вважалася потрібною, важкою і небезпечною. Коминярі були невеликого зросту та худорляві, щоб мати змогу пролазити крізь вузькі отвори, а підмайстрами в них часто ставали хлопчики-підлітки.

Оскільки представники цієї професії вирізнялися доволі екзотичним виглядом, а їхню роботу взагалі мало хто бачив, із часом із ними почали пов'язувати певні "народні прикмети". Наприклад, побачити сажотруса уві сні означало, що станеться щось хороше. Якщо зустріти його зранку – весь день пройде вдало. Щоб щастило увесь рік, треба було торкнутися сажотруса або ґудзика на його уніформі, чи непомітно вирвати кілька волосин із його щітки. А щоб було щасливим подружнє життя, коминяра потрібно було запросити на весілля.

Покровителем сажотрусів (а також пожежників, металургів, ковалів, склоробів, пивоварів, пекарів, гончарів, бондарів і садівників) здавна вважали св. Флоріана Лорхського. (рис. 5) Із його іменем пов'язано кілька чудес, зокрема гасіння великої пожежі одним кухлем води[3]. Флоріан (бл. 250–304) був військовим римської армії, що таємно прийняв християнство. За часів правління імператора Діоклетіана його засудили до мученицької смерті: спочатку гаком висмикнули лопатки, а потім втопили у річці. За легендою, солдат, що скинув Флоріана у воду, одразу осліп, а на річці здійнялася хвиля і винесла святого на скелястий виступ. Його тіло поховали поблизу м. Лінца в Австрії, пізніше мощі перемістили до Риму, а в XII ст. часточку їх передали до Кракова. Св. Флоріана вважають покровителем Польщі[4] та одним із покровителів Австрії.

Культ цього ранньохристиянського мученика набув поширення в Австрії, Чехії, Німеччині і Польщі та, частково, на Правобережній Україні. До наших днів у Львові, Збаражі, Микулинцях, інших містах та селах Галичини збереглися статуї св. Флоріана в одязі римського воїна, що тримає відро або кухоль води (рис. 6).

Достеменно невідомо, коли коминярі почали створювати свої ремісничі об'єднання – цехи. Вважається, що перший із них виник у Нюрнберзі в 1515 році. У 1657 р. свій цех мали празькі сажотруси, з 1776 р. – варшавські.

Наприкінці XVIII ст., для обслуговування зростаючих потреб населення, коминярський цех з'являється й у Львові[5]. Але цьому об'єднанню не судилося довго проіснувати, як самостійному суб'єкту економічної діяльності: у місті почала формуватися пожежна служба.

31 травня 1782 р. австрійська адміністрація оголосила "Універсал, що встановлює порядок гасіння вогню для королівського столичного міста Львова". Згідно з цим документом, для запобігання пожеж пекарі, пивовари, винокури, ковалі, гончарі, фарбувальники тканин могли займатися своїм ремеслом тільки у передмістях. Горища будинків повинні обов'язково вимощуватись цеглою. Комини дозволялося будувати виключно муровані, а за їхній стан відповідали як власник будинку, так і сажотрус. Також роз'яснювалося, де і як зберігати сіно, солому, дрова і вугілля. В разі виникнення пожежі, гасити її зобов'язані були самі міщани

---

3 Святий Флоріан / [Ел. ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%B2%D1%8F%D1%82%D0%B8%D0%B9_%D0%A4%D0%BB%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BD (дата звернення: 27.03.2018). – Назва з екрана.

4 Swięty Florian – patron Krolestwa Polskiego / [Elektronic znyzasób]. – Tryb dostępu: https://polskiedzieje.pl/hetmani-koronni-i-litewscy/swiety-florian-patron-krolestwa-polskiego.html (data wizyty: 26.03.2018). – Nazwa z ekranu; Swięty Florian / [Elektronic znyzasób]. – Tryb dostępu: https://www.swflorian.net/index.php/historia/swiety-florian (data wizyty: 26.03.2018). – Nazwa z ekranu.

5 *Капраль М.* Статути ремісничих цехів та купецьких корпорацій Львова XV–XVIII ст.: організаційно-правові питання // Confraternitas. – Вип. 15.– Львів, 2006–2007. – С. 181.

Львова: сажотруси, теслі з сокирами, мулярі з кирками, а також ченці жебруючих орденів[6].

Однак, великі пожежі продовжували регулярно спустошувати місто. Було очевидно, що необхідна реорганізація, але справу з року в рік відкладали через брак коштів. Поштовхом до прийняття рішення про організацію професійної пожежної охорони, закупівлю двох помп, облаштування шлюзу на р. Полтві стала значна шкода, завдана середмістю внаслідок його обстрілу урядовою артилерією 2 листопада 1848 р. Пожежі тривали аж до 8 листопада, вогонь знищив багато будівель, зокрема, ратушу, університет і театр.

Тож 4 січня 1849 р., на засіданні магістрату і "мужів довіри" з числа міщан, було ухвалено постанову про створення постійної пожежної служби. Її ініціатором був голова магістрату Карл Ґьопфлінґен-Берґендорф. Уже до квітня 1850 р. із членів міської сторожі було сформовано корпус помперів, які 5 квітня провели перше навчання у дворі монастиря кармелітів. Тоді було вперше перевірено застосування висувних драбин на колесах та пожежного рукава. У лютому 1851 р. було вирішено набрати до корпусу пожежників інспектора, 2-х керівників помп, 4-х командирів підрозділів, 40 пожежників і 20 вартових міста, які організовували гасіння пожеж. Їм допомагали загони сажотрусів, мулярів, теслів (100 осіб) та їхніх челядників (500 осіб) – по 100 осіб на кожну дільницю міста[7].

Отже, сажотруси влилися до згуртованих лав пожежної команди. Так було не лише у Львові. Наприклад, у Кам'янці-Подільському, що перебував під владою Російської імперії, цех було утворено 1882 р., а вже 1894 р. міська команда сажотрусів (взимку складалася із 12, влітку – із 6 осіб) була приєднана до пожежників із підпорядкуванням старшому унтер-офіцерові пожежної команди[8]. Внаслідок промислового перевороту та інших історичних обставин, цехова система в цей час вже завершувала своє існування: було скасовано дію цехових статутів та монополію на виробництво, примусову мандрівку підмайстрів, цехову юрисдикцію і створено умови для вільної конкуренції. Формально цехові організації продовжували існувати ще у XIX ст., і навіть у першій половині XX ст., поступово перетворюючись на добровільні об'єднання промисловців та виробників[9].

Та, не зважаючи на те, що ремісничі гільдії пішли у небуття, вони лишили після себе матеріальні пам'ятки: печатки, скрині, цешки, хоругви, книги записів тощо. Львівські сажотруси дбайливо зберігали своє історичне минуле. Долю їхнього кухля вдалося частково простежити завдяки наявним старим інвентарним номерам (L. inv. / B. 144 (на бірці з картону) та 3 740 на біло-синій марочці, приклеєній до денця) (рис. 7, 8) і допомозі співробітників Львівського історичного музею (Ольга Перелигіна, Петро Слободян) та Національного музею історії України (Олена Попельницька). На початку XX ст. кухоль був власністю Товариства коминярів у Львові, яке у вересні 1905 р. надало його для експонування на виставці цехових пам'яток. Тоді ж кухоль опублікували у каталозі виставки[10]. Для цієї виставки сажотруси передали понад 10 речей, серед яких були, зокрема: три цехові печатки, дубова скриня 1791 р., цешка, латунна таця і ще один кухоль – схожий на той, що зберігається у НМІУ, але більший (h – 25 см, d – 14 см) і датований 1833 р.

У дорадянський час пам'ятка, про яку йдеться, зберігалася в Історичному музеї міста Львова, про що є запис в Інвентарі цього музею[11]. (Інвентар зберігається в Архіві Львівського історичного музею.) Згадка про кухоль є і в путівнику по Історичному музею міста Львова, автором якого була хранитель (кустош) музею Луція Харевичова – польська вчена, історик, архівіст, активна діячка Товариства шанувальників міста Львова[12]. Очевидно, що до Києва львівський експонат потрапив у повоєнний час. Книги вступу та актів поки не виявлені. Але є запис у інвентарній книзі Київського історичного музею – № 116 від 10.11.1951[13].

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. *Ґранкін П.* Статті (1996–2007). – Львів: Центр Європи, 2010. – 313 с.

2. *Задорожнюк А.* Виробнича діяльність кам'янецьких ремісників наприкінці XVIII – на початку XX ст. /

6 *Ґранкін П.* Статті (1996–2007). – Львів, 2010. – С. 15.

7 Там само. – С. 16–17.

8 *Задорожнюк А.* Виробнича діяльність кам'янецьких ремісників наприкінці XVIII – на початку XX ст. / [Ел. ресурс]. – Режим доступу: http://tovtry.km.ua/ua/history/statti/vyrobnycha_dijalnist_remisnykiv.html (дата звернення 27.03.2018). – Назва з екрана.

9 *Капраль М.* Статути ремісничих цехів… – С. 182.

10 Katalog wystawy zabytków cechowych uzrądzonej we Lwowie, we wzreśniu 1905. – Lwow, 1905. – S. 21.

11 Inwentarz Muzeum Historycznego miasta Lwowa. [30-ті рр. XX ст.]. – S. 139.

12 *Charewiczowa L.* Muzeum Historyczne miasta Lwowa: Przewodnik po zbiorach. – Lwów, 1936. – S. 52.

13 НМІУ. Інвентарна книга групи "Метал" ("Мт"). – Т. 1. – №№ 1–722.

[Електронний ресурс]: Національний природний парк “Подільські Товтри”. – Режим доступу: http://tovtry.km.ua/ua/history/statti/vyrobnycha_dijalnist_remisnykiv.html (дата звернення 27.03.2018). – Назва з екрана.

3. Inwentarz Muzeum Historycznego miasta Lwowa. [30-ті рр. XX ст.] // Львівський історичний музей, архів. – S. 139.

4. *Капраль М.* Статути ремісничих цехів та купецьких корпорацій Львова XV–XVIII ст.: організаційно-правові питання // Confraternitas. Ювілейний збірник на пошану Ярослава Ісаєвича (Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: зб. наук. праць) / Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України. – Вип. 15.– Львів, 2006–2007. – С. 181.

5. НМІУ. Інвентарна книга групи “Метал” (“Мт”). – Т. 1. – №№ 1–722.

6. Святий Флоріан / [Електронний ресурс]: Святий Флоріан. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%B2%D1%8F%D1%82%D0%B8%D0%B9_%D0%A4%D0%BB%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BD (дата звернення: 27.03.2018). – Назва з екрана.

7. Katalog wystawy zabytków cechowych uzrądzonej we Lwowie, we wzreśniu 1905. – Lwów, 1905. – 64 s.

8. Horodenka 1806–1900. Familybook Index / [Elektronic znyzasób]: Galizien German Descendants. – Tryb dostępu: http://www.galiziengermandescendants.org/Data/Daum_Surnames/Horodenka%20(Horodenka)1806-1900.htm (data wizyty: 26.03.2018). – Nazwa z ekranu.

8. *Charewiczowa L.* Muzeum Historyczne miasta Lwowa: Przewodnik po zbiorach. – Lwów, 1936. – 87 s.: il.

9. Święty Florian / [Elektronic znyzasób]: Święty Florian – Bazylika św. Floriana w Krakowie. – Tryb dostępu: https://www.swflorian.net/index.php/historia/swiety-florian (data wizyty: 26.03.2018). – Nazwa z ekranu.

10. Święty Florian – patron Królestwa Polskiego / [Elektronic znyzasób]: Polskie Dzieje.pl. – Access mode: https://polskiedzieje.pl/hetmani-koronni-i-litewscy/swiety-florian-patron-krolestwa-polskiego.html (data wizyty: 26.03.2018). – Nazwa z ekranu.

REFERENCES

1. Grankin P. Statti (1996–2007). – Lviv: Tsentr Yevropy, 2010. – 313 s.

2. *Zadorozhniuk A.* Vyrobnycha diialnist kamianetskykh remisnykiv naprykintsi XVIII – na pochatku XX st. / [Elektronnyi resurs]: Natsionalnyi pryrodnyi park “Podilski Tovtry” . – Rezhym dostupu: http://tovtry.km.ua/ua/history/statti/vyrobnycha_dijalnist_remisnykiv.html (data zvernennia 27.03.2018).

3. Inwentarz Muzeum Historycznego miasta Lwowa. [30-ті рр. XX ст.]. – S. 139.

4. *Kapral M.* Statuty remisnychykh tsekhiv ta kupetskykh korporatsii Lvova XV–XVIII st.: orhanizatsiino-pravovi pytannia // Confraternitas. Yuvileinyi zbirnyk na poshanu Yaroslava Isaievycha (Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist. Zbirnyk naukovykh prats. Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy. – Vyp. 15. –Lwów, 2006–2007. – S. 181.

5. NMIU. Inventarna knyha hrupy “Metal” (“Mt”). – T. 1. – №№ 1–722.

6. Sviatyi Florian / [Elektronnyi resurs]: Sviatyi Florian. – Rezhym dostupu: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%B2%D1%8F%D1%82%D0%B8%D0%B9_%D0%A4%D0%BB%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BD (data zverennia: 27.03.2018).

Рис. 1

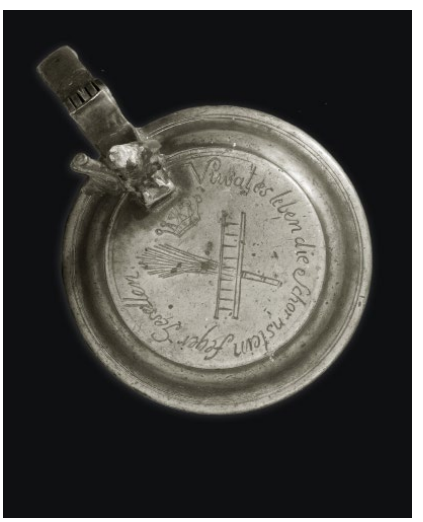

Рис. 2

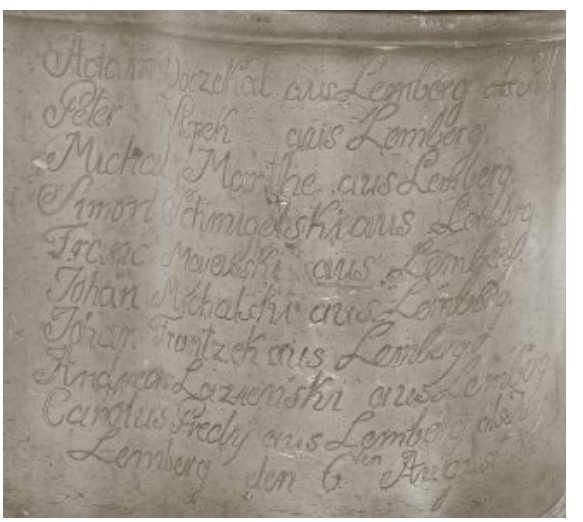

Рис. 3

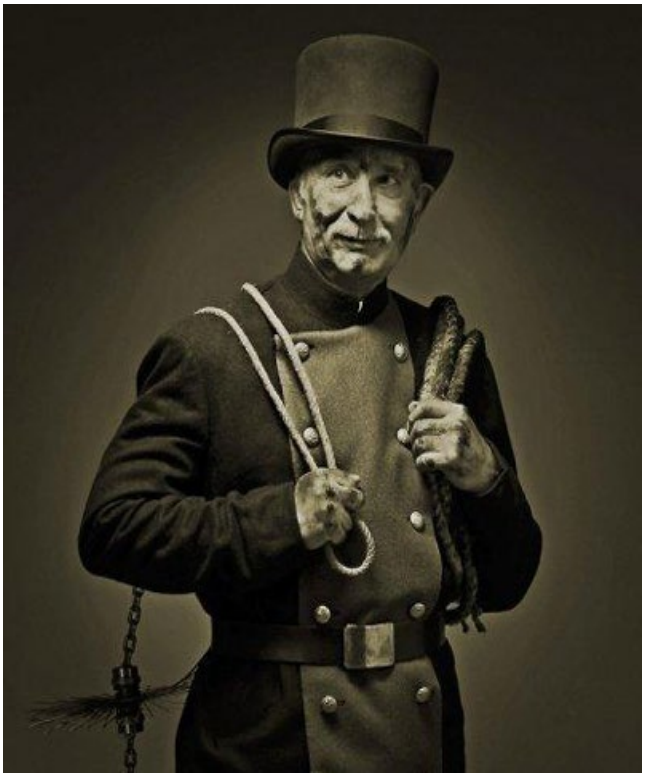

Рис. 4

Рис. 5

Рис. 6

Рис. 7

Рис. 8